

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

V međunarodni naučni skup
Zlatibor 24-27. septembar 2011.

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

5th International Scientific Conference
Zlatibor 24-27. September 2011.

SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA *danas*
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION *today*

zbornik radova
proceedings

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

V međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

The Fifth International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Zlatibor, September, 24-27. 2011.

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2011.
Belgrade, 2011

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Zbornik radova
Proceedings

V međunarodni naučni skup
The Fifth International Scientific Conference
Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

Izdavač/Publisher:

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, 11 000 Beograd
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača/For publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Nenad Glumbić, Doc. dr Vesna Vučinić

Štampa/Printing:

AKADEMIJA

Beograd

Tiraž/Circulation: 300

ISBN

SOCIJALNA KOMPETENCIJA UČENIKA SA LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU U ŠKOLSKOM OKRUŽENJU³

Svetlana Kaljača, Bojan Dučić

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Razvoj socijalne kompetencije zasniva se na usvajanju socijalnih veština putem ostvarivanja interakcija u užoj i široj društvenoj zajednici. Nivo razvijenosti tih sposobnosti manifestuje se inicijacijom odgovora, kojima se ostvaruju pozitivne socijalne interakcije i inhibicijom društveno neprihvatljivih formi ponašanja. Socijalna neprilagođenost, kao posledica nedovoljno usvojenih socijalnih sposobnosti ili problema u primeni stečenog znanja, može se označiti kao jedan od faktora akademskog neuspaha učenika sa lakom intelektualnom ometenošću.

Cilj ovog istraživanja je procena odnosa socijalne kompetencije i antisocijalnog ponašanja učenika sa lakom intelektualnom ometenošću i učenika tipične populacije u školskom okruženju. Uzorkom je obuhvaćeno 87 ispitanika, koji su za potrebe istraživanja razvrstani u dve grupe. Eksperimentalnu grupu je činilo 57 ispitanika iz dve osnovne škole za učenike sa intelektualnom ometenošću. Kontrolnom grupom je obuhvaćeno 30 učenika tipične populacije osnovnoškolskog uzrasta.

Podaci o ponašanju učenika dobijeni su od razrednih starešina popunjavanjem Skale za procenu socijalnog ponašanja u školi (School Social Behavior Scales – SBSS, Marrell K. W. 1993).

Analizom rezultata Skale za procenu ponašanja u školi utvrđeno je da kontrolna grupa ostvaruje više skorove na proceni socijalnog ponašanja i niže skorove na proceni antisocijalnog ponašanja u odnosu na učenike koji su pripadali eksperimentalnoj grupi.

Ključne reči: *socijalna kompetencija, antisocijalno ponašanje, vršnjački odnosi, intelektualna ometenost*

UVOD

U literaturi se škola definiše kao „socijalno definisan akcioni prostor“ u kome su uloge nastavnika i učenika odedene pravnim i kulturnim normama. Uloga nastavnika se ostvaruje kroz organizovanje nastavnog procesa u kom on podstiče i pomaže učenicima da usvoje određena znanja i veštine, pri čemu istovremeno nastoji da pozitivno deluje na ponašanje i ličnost učenika. Na taj način on, ostvarivanjem svoje profesionalne uloge, zadovoljava i sopstvene egzistencijalne potrebe i potrebu za samoaktuelizacijom (Havelka, 2008).

Pored očekivanja da dete ostvari određena akademska dostignuća, učeniku se postavlja i niz drugih zahteva, koji u velikoj meri zavise od procesa prilagođavanja školskom okruženju. Razvoj ove sposobnosti, naročito u nižim razredima, utiče na dugoročni nivo socijalne participacije učenika u školskoj zajednici, ali i na njegov akademski uspeh. Uspešno ostvarivanje uloge učenika, između ostalog, zavisi i od kvaliteta uspostavljanja odnosa učenika

³ Rad je proistekao iz projekta "Kreiranje protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa", broj 179025 (2011-2014), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

sa učiteljima, nastavnicima i vršnjacima (Eisenhower et al., 2007). Da bi se učenik na odgovarajući način prilagodio školskom okruženju, on mora da razvije kapacitete adaptivne samoregulacije, koji se manifestuju kao mogućnost visokog nivoa kontrole sopstvenih emocija i ponašanja u stresnim situacijama (McIntyre et al., 2006).

Prema definiciji AAMR, osobe sa intelektualnom ometenošću (u daljem tekstu IO), pored usporenog i limitiranog kognitivnog razvoja, imaju i izražena ograničenja u razvoju adaptivnih sposobnosti (AAMR, 2002). Na akademski uspeh učenika sa lakom intelektualnom ometenošću (u daljem tekstu LIO), neposredno utiču teškoće u savladavanju gradiva, zbog nižih saznavnih kapaciteta, a indirektno i teškoće u ostvarivanju pozitivnih socijalnih interakcija sa nastavnicima i vršnjacima.

Niži nivo razvijenosti bihejvioralne i emocionalne samoregulacije čini decu sa LIO manje spremnom za emocionalne i socijalne izazove sa kojima se suočavaju u školskoj sredini. Za učenike sa LIO, škola ubrzo postaje izvor frustracije i obeshrabrenja, jer čak i najosnovnija školska pravila ponašanja i akademski zahtevi, ukoliko nisu prilagođeni njihovim sposobnostima, mogu indukovati ispoljavanje negativnih emocija i biti uzrok problematičnog ponašanja (Eisenhower et al., 2007).

Socijalna kompetencija se manifestuje kroz socijalne interakcije i predstavlja ravnotežu između samozastupanja (asertivnosti) i samoregulacije (Houck, 1999).

Koncept socijalnog ponašanja u školskom okruženju obuhvata interpersonalne odnose među učenicima i između učenika i nastavnika, akademsko ponašanje i samousmeravanje. U domen odnosa sa vršnjacima spada nivo socijalne participacije učenika u grupi vršnjaka, socijalni status koji učenik ima u određenoj grupi, učestalost inicijacije i ostvarivanja pozitivnih socijalnih interakcija, kao i empatički odnos koji se manifestuje kroz razumevanja emocionalnog stanja druge osobe i nuđenje pomoći.

Koncept antisocijalnog ponašanja obuhvata neprijateljsko i provokativno ponašanje kojim se krše prava druge osobe, kao i socijalne i moralne norme i pravila. U školskom okruženju antisocijalno ponašanje se manifestuje kroz varanje u izradi školskih zadataka, verbalnu i fizičku agresivnost usmerenu ka drugim učenicima, uništavanje školskog inventara, zanemarivanje osećanja i potreba drugih učenika, provociranje, potcenjivanje i sl. Ovakav tip ponašanja onemogućava učeniku adekvatnu socijalnu razmenu sa vršnjacima i nastavnicima, što negativno deluje na mogućnost socijalne participacije i postizanja očekivanog akademskog uspeha (Wentzel, 1993).

Cilj ovog istraživanja je procena odnosa socijalne kompetencije i antisocijalnog ponašanja učenika sa LIO i učenika tipične populacije u školskom okruženju.

METOD ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je realizovano u periodu od septembra do aprila šk. 2010/2011 godine. Informacije o socijalnoj kompetenciji i antisocijalnom ponašanju učenika dali su specijalni edukatori i nastavnici koji su direktno radili kao razredne starešine ispitanika najmanje godinu dana pre realizacije istraživanja.

U postupku prikupljanja podataka primenjena je Skala socijalnog ponašanja u školi (The School Social Behavior Scale SSBS; Merrell, 1993). Ova Skala obuhvata procenu socijalne kompetencije i procenu antisocijalnog ponašanja. Procena socijalne kompetencije obuhvata 31 ajtem, svrstanih u tri subskale: akademsko ponašanje, vršnjački odnosi i samousmeravanje. Procena antisocijalnog ponašanja obuhvata 32 ajtema, kategorisanih u tri subskale: hostilno/iritabilno ponašanje, antisocijalno/ agresivno ponašanje i drsko/ometajuće ponašanje. Odgovori se rangiraju na petostepenoj skali Likertovog tipa.

Istraživanjem je obuhvaćeno 87 ispitanika od 4 do 8 razreda, razvrstanih u dve grupe. Eksperimentalnu grupu je činilo 57 ispitanika iz dve osnovne škole za učenike sa IO. Kontrolnom grupom je obuhvaćeno 30 učenika škole koju pohađa tipična populacija.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

Tabela 1 – Razlike kvaliteta socijalne kompetencije i ispoljenog antisocijalnog ponašanja između eksperimentalne i kontrolne grupe

		Levenov test jednakosti varijansi		t-test jednakosti AS		
		F	Sig.	t	df	Sig.
SSBS-SK Odnosi s vršnjacima	jednake varijanse	,638	,427	-3,234	82	,002
	nejednake varijanse			-3,231	59,865	,002
SSBS-SK Upravljanje sobom	jednake varijanse	10,050	,002	-5,604	85	,000
	nejednake varijanse			-6,341	80,482	,000
SSBS-SK Akademsko ponašanje	jednake varijanse	,005	,944	-3,560	83	,001
	nejednake varijanse			-3,469	52,896	,001
SSBS-AP Hostilno/Iritabilno ponašanje	jednake varijanse	13,991	,000	5,207	82	,000
	nejednake varijanse			6,310	81,696	,000
SSBS-AP Antisocijalno/Agresivno ponašanje	jednake varijanse	40,932	,000	4,901	84	,000
	nejednake varijanse			6,614	59,669	,000
SSBS-AP Drsko/Ometajuće ponašanje	jednake varijanse	17,780	,000	4,548	84	,000
	nejednake varijanse			5,487	83,612	,000
Ukupan skor skale Socijalne kompetentnosti	jednake varijanse	1,501	,224	-4,138	80	,000
	nejednake varijanse			-4,237	61,800	,000
Ukupni skor skale Antisocijalnog ponašanja	jednake varijanse	21,526	,000	5,059	82	,000
	nejednake varijanse			6,508	78,870	,000
Ukupni skor uzimanja u obzir posledica agresivnog ponašanja	jednake varijanse	11,002	,001	2,228	123	,028
	nejednake varijanse			2,747	101,284	,007
Ukupni skor uverenja o agresivnom ponašanju	jednake varijanse	2,564	,112	-1,067	123	,288
	nejednake varijanse			-1,141	71,670	,258

Kontrolna grupa ostvaruje više skorove u domenu socijalne kompetencije, a niže u domenu antisocijalnog ponašanja, u odnosu na ispitanike eksperimentalne grupe (Tabela 1).

Učenici ometeni u razvoju u odnosu na učenike opšte populacije pokazuju viši nivo agresivnog, hostilnog i ometajućeg ponašanja, a teže ostvaruju pozitivne interakcije sa vršnjacima, teže samostalno usmeravaju sopstveno ponašanje ka određenom cilju i manje su fokusirani na ostvarivanje akademskog uspeha. Ovi rezultati su u skladu sa rezultatima drugih istraživača (Zion et al., 2006) koji su, primenjujući istu Skalu, procenili kvalitet različitih dimenzija temperamenta između učenika tipične populacije i grupe koja ima poteškoće u intelektualnom razvoju. Oni navode da se identična razlika u dinamici socijalnih odnosa, koje uspostavljaju deca tipične populacije i deca sa IO ispoljava kako u školskom, tako i u porodičnom okruženju i to pre svega u odnosu na emocionalnu komponentu socijalnih odnosa. U pogledu drugih dimenzija socijalne kompetencije i antisocijalnog ponašanja, kao

što su socijalnost, samousmeravanje i stidljivo ponašanje, ovi autori nisu utvrdili statistički značajne razlike između dve grupe učenika (Zion et al., 2006). Socijalna deprivacija i problemi u oblasti mentalnog zdravlja, koji su prisutniji u populaciji učenika sa LIO, prema nekim autorima, predstavljaju osnovni uzrok učestalijeg ispoljavanja antisocijalnog ponašanja kod učenika sa LIO, uzrasta od 11 do 15 godina, u odnosu na vršnjake tipičnog razvoja (Dickson et al., 2005).

U ovom istraživanju su utvrđene izuzetno visoko statistički značajne pozitivne korelacije između subskala akademsko ponašanje, vršnjački odnosi i samousmeravanje, kao i između navedenih subskala pojedinačno i ukupnog skora socijalne kompetencije. Ovakav nalaz smo i očekivali, imajući u vidu rezultate i stavove koje smo našli pregledom literature, prema kojima je akademsko ponašanje povezano sa nivoom razvijenosti samousmeravanja, što podrazumeva sposobnost da se istraje u nameri realizacije cilja uprkos distraktorima (Pintrich et al., 1990). Učenik sa visoko razvijenom sposobnošću samousmeravanja može da odloži ispunjavanje sopstvenih aktuelnih potreba, u funkciji dostizanja dugoročnih ciljeva, što predstavlja veoma važan preduslov akademskog uspeha.

Između subskala socijalne kompetencije i subskala antisocijalnog ponašanja postoje umerene do visoke negativne korelacije. Najviše negativne korelacije postoje između skora na subskali upravljanje sobom i drskog ometajućeg ponašanja (za uzorak u celini $r = -,812$, $p < 0,01$ i za eksperimentalnu grupu $r = -,764$ $p < 0,01$, dok je u kontrolnoj grupi najviša korelacija između skora na subskali upravljanje sobom i skora na subskali hostilnog/iritabilnog ponašanja $r = -,800$, $p < 0,01$).

Niži nivo socijalne kompetencije kod dece sa LIO, često se dovodi u vezu sa nedostatkom pozitivnog socijalnog iskustva, odnosno ograničenim sposobnostima da se primenjuju stečena znanja i socijalne veštine kako bi se razumeli složeni socijalni konteksti (Margalit, 1993).

Socijalna izolacija, nedostatak pozitivnog životnog iskustva, kao i izbor strategija za rešavanje socijalnih konflikata, predstavljaju značajne riziko faktore za pojavu problematičnog ponašanja kod dece, nezavisno od kvaliteta njihovog intelektualnog razvoja. Ričard i Dodž ovo objašnjavaju značajno slabije razvijenim socijalno kognitivnim veštinama, koje učenici, koji pripadaju grupi sa poremećajem u ponašanju, koriste pri rešavanju socijalnih problema u interakciji sa vršnjacima. Dok socijalno prihvaćena deca nude efikasna, primenljiva i socijalno prihvatljiva rešenja, deca sa izraženim problematičnim ponašanjem skloniji su neefikasnim rešenjima i rešenjima koja podrazumavaju upotrebu agresivnog ponašanja kao sredstva u ostvarivanja cilja (Richard et al., 1982., Perry et al., 1986).

Imajući u vidu da su globalni rezultati ovog istraživanja u skladu sa teorijskim stavovima i drugim empirijskim nalazima u ovoj oblasti, može se zaključiti da je korektivno - vaspitni rad sa učenicima sa LIO, usmeren na razvoj socijalno prihvatljivih obrazaca ponašanja, jednako važan za njihov akademski uspeh kao i inovativan i kreativan metodski pristup u procesu nastave.

LITERATURA

1. AAMR (2002). *Mental Retardation: Definition, Classification, and Systems of Supports* (10th ed.), Washington DC Author.
2. Dickson K., Emerson E. & Hatton C. (2005). Self-reported anti-social behaviour: prevalence and risk factors amongst adolescents with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49 (11), 820–826.

3. Eisenhower S. A., Baker L. B., & Blacher J. (2007). Early student–teacher relationships of children with and without intellectual disability: Contributions of behavioral, social, and self-regulatory competence. *Journal of School Psychology, 45*, 363–383.
4. Havelka N. (2008). *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd.
5. Houck M. G. (1999). The Measuremetn of Child Characteristics From Infancy to Toddlerhood: Temperament, Developmental Competence, Self-Concept, and Social Competence, *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing, 22*, 101–127.
6. Margalit M. (1993): Social skills and classroom behaviour among adolescents with mild mental retardation. *American Journal on Mental Retardation, 97* (6), 685-691.
7. McIntyre L. L., Blacher J. & Baker B. L. (2006). The transition to school: adaptation in young children with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 50* (5), 349-361.
8. Perry G. D., Perry C. L., & Rasmussen P. (1986). Cognitive Social Learning Mediators of Aggression. *Child Development, 57* (3), 700-711.
9. Pintrich R. P., & De Groot V. E. (1990). Motivational and Self-Regulated Learning Components of Classroom Academic Performance. *Journal of Educational Psychology, 82* (1), 33-40.
10. Richard A. B., & Dodge A. K. (1982). Social Maladjustment and Problem Solving in School-Aged Children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 50* (2), 226-233.
11. Wentzel R. K. (1993). Does Being Good Make the Grade? Social Behavior and Academic Competence in Middle School. *Journal of Educational Psychology, 85*. (2), 357-364.
12. Zion, E., & Jenvey, V.B. (2006). Temperament and social behaviour at home and school among typically developing children and children with an intellectually disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 50* (6), 445-456.

SOCIAL COMPETENCE OF STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

Svetlana Kaljača, Bojan Dučić

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

The development of social competence is based on the adoption of social skills through establish interactions in closer and general community. The level of development of these abilities, are manifested by initiation of answers, which are achieved positive social interactions, and by inhibition of socially unacceptable forms of behavior. Social maladjustment, adopted as a result of lack of social skills or problems in the application of knowledge, can be indicated as one of the factors of academic failure of students with mild intellectual disabilities.

The goal of this research is assessment relationships between social competence and antisocial behavior of students with mild intellectual disabilities and students of typical population. The sample included 87 participants, respondents for the research, are classified into two groups. Experimental group was consisted of 57 participants from two schools for pupils with intellectual disabilities. The control group included 30 students of a typical population of primary school age.

Datas on student behavior were obtained by applying School Social Behavior Scales – SBSS (Marrell K. W. 1993) of class officers.

Scale analysis of the results to assess behavior in school was found to control group is realized the higher scores on the assessment of social behavior and lower scores on the assessment of antisocial behavior in relation to the students belonging to the experimental group.

Key words: *social competence, antisocial behavior, peer relationships, intellectual disability*